

Религиозният “друг”

Общи сведения за българоезичните мюсюлмани на Балканите

Българоезичните мюсюлмани са обособена етнорелигиозна общност, в днешно време населяваща територии предимно от Рило-Родопския масив, както и Тетевенско, Луковитско и др. Географският ареал, който населяват, е предимно планински. Групата се отличава със специфична традиционна култура, изповядва сунитски ислям и говори български език.

В резултат на сложна историческа съдба днес славяноезични мюсюлмани има в пет държави на Балканския полуостров – България, Гърция, Македония, Албания и Турция.

След петъчна молитва, Буково, 90-те години на XX век

Произход

Въпросът за произхода на мюсюлманите, които имат майчин български език на Балканите е предмет на спорове и силни страсти, и вероятно още дълго време ще остане такъв. Различните балкански държави, на чиято територия живеят

На гарата в Якоруда - изпращане на гости от Турция, 60-те години на XX век

части от това население, развиват собствени теории за неговия произход, често противоречащи си една на друга. Турската историография разглежда групата като наследници на тюркски племена, дошли на Балканите преди завладяването на полуострова от османските турци през XIV век. В Гърция са определяни като говорещи славянски език ислямизирани елини. Експлоатира се и теорията за наследници на древни траки, смесени с гърци. Македонската историография ги смята за македонци. Българската историография приема българоезичните мюсюлмани за ислямизирано българско население.

Как ги наричат?

Различните изследователи на групата още от XIX век описват срещаните наименования. Наричани са помаци, ахряни, буганци (поганци), а наименованията мърващи, дипсъзи, миящи, аповци, торбешчи и пр. са разпространени в Македония и Косово. Назва-

нието “ахряни” се среща само в Родопите и е непонятна за всички извън тази област. В повечето от тези названия по места се влагат негативно-оценъчни смисли, което ги е изместило от официална употреба.

Възприето е обаче да се определят сборно като помаци. Според Цветана Георгиева наименованието помаци се налага в публична употреба в края на XIX век като название на етнографска група (както шопи, рупи и т. н.). В по-късно време се правят опити това наименование да се наложи като етноним на цялата общност. От началото на XX век до към 30-те години то придобива публичност и влиза в употреба в официални документи, в пресата, дори и в науката. Приблизително през втората половина на същото десетилетие се въвежда в употреба терминът българи-мохамедани, главно в резултат на дейността на Дружба “Родина”. В първите години след комунистическия преврат от 1944 г. се наблюдава тенденция на връщане на названията “помаци” и “ахря-

Дебар, 70-те години на XX век

нът “българи-мохамедани” или “българомохамедани”. След 1989 г. се наблюдава известно възвръщане на употребата в публичното пространство на термина “помаци”. В последните години се въведе и понятието “българи мюсюлмани”. Но за да се избегне етническата идентификация на групата (тъй като въпросът за нейното самоопределение е в основата на модерното разбиране за идентичност) все повече и този термин се заменя с понятието “българоезични мюсюлмани”. В турската и гръцката историография групата официално е наричана “помаци”. Този термин преобладава и в съвременната западна наука. В Македония официално се използва определението “македонци-муслимани”.

Как се наричат?

През 30-те години на XX век изследователят Стою Шишков твърди, че “самите българо-мохамедани си казват ахряни и помаци, но им е неприятно да чуват за себе си нито ахряни, нито помаци, а се гордеят да си казват турци”. И през следващите периоди се наблюдава тенденция вътре в групата свободно да се използва самоназванието “помаци”, но употребата му от външни за общността да се смята за обидна.

ни” дори в официалните документи с цел обозначаване на различността на групата. Тази тенденция е кратка и през 50-те години, в рамките на т. нар. “Културна революция”, която провежда комунистическото правителство, постепенно се налага терми-

Неврокопската каза (околия)		Разложко		Горноджумайска каза	
Българи	34 500	Българи	20 100	Българи	19 112
Помаци	30 000	Помаци	11 500	Помаци	3 570
Турци	11 000	Власи	60	Турци	4 990
Потурчени гърци	500	Цигани	550	Власи	521
Власи	450	Всичко	32 210	Гърци	11
Цигани	2 100			Цигани	650
Евреи	75			Евреи	50
Всичко	78 625			Всичко	28 904

(Къчнов, В. Избрани произведения, т. I. Пътуване по долината на Струма, Места и Брегалница, Битолско, Преспа и Охридско., С., 1970, с. 271.)

Якоруда, 60-те години на XX век

В момента е трудно да се говори за единна идентичност на групата. Официално една част от нея се определя като турци, друга като българи, а трета – просто като “други” – различни.

Демографска характеристика на мюсюлманите в Западните Родопи

Най-концентрирано е мюсюлманското население (с майчин език български) в Родопите. Тук ще обърнем внимание предимно на населението на западната част на планината – административно находящо се в сегашната Благоевградска област. Данни за състава на населението в този регион дава още Васил Кънчов в края на XIX век.

При последното преброяване на населението през 2001 г. в Благоевградска област с мюсюлманско вероизповедание са се определили около 63 000 души.

Българската държавна политика

В Османската империя българоговорящите мюсюлмани не са отделяни от турците, тъй като в империята единствено значение е отдавано на религиозната принадлежност. По тази причина тази група се е ползвала със статут на “мюсюлмани”, “правоверни”. След Освобождението на България през 1878 г. голяма част остава в рамките на Османската империя и Източна Румелия. В края на 19 век в записките си големият изследовател на Македония Васил Кънчов пише: “... помаците, които по вяра и по чувства стоят далеч от своите християнски братя образуват особен елемент в Македония, който е предан на турското правителство.” Промените в съдбата на групата настъпват след Балканските войни от 1912 г., когато териториите, които тя населява се разпределят между България, Сърбия, Гърция и

Албания. Още по време на войната една част се преселва в Турция, където има голяма помашка диаспора, постепенно оформена през предходните векове.

В синхрон с разбирането за изграждането на национална държава останалите в България мюсюлмани изтърпяват първия голям опит за приобщаването им. Френският изследовател Бернар Лори пише, че мюсюлманите в България след Освобождението се оказват неприспособени към новия социално-политически ред, чужди на патоса за национално пробуждане. Те продължават да живеят в миналото и не участват в процеса на модернизация, на деосманизация на страната и образуват островчета на съпротива срещу общата тенденция.

Тази съпротива, отказът им от модернизация и демонстрираното различие дават повод за неколкостратни насилствени опити от страна на държавата да ги “приобщи” към българското общество. Основните различия на това население –

Село Лъжница, 90-те години на XX век

Околия	Българи		Турци	Други	Общо
	Християни	мохамедани			
Ардинска	2426	15234	27831	47	45538
Асеновградска	77908	5493	3851	2245	89497
Девинска	6146	13000	2431	193	21770
Златоградска	1052	14635	6534	91	22312
Крумовградска	2683	4667	32764	610	40724
Неврокопска	35780	15043	2540	1190	54553
Пещерска	42135	9057	3340	3436	57968
Разложка	26075	8258	37	982	35352
Смолянска	15946	17197	10	432	33585
Общо	210151	102584	79338	9226	401299

(Таблицата съдържа статистическа информация от 30-те години на XX век - Доклад върху българо-мохамеданския въпрос в Средните Родопи, 1939 г. - ЦДИА, ф. 177, оп. 2, а. е. 991, л. 32 и сл.)

Приятелки с различна религиозна принадлежност, Якоруда, 80-те години на XX век

религиозната принадлежност, турско-арабските имена и външните белези – облеклото – са атакувани с разнообразни идеологии през различните периоди. Веднага след Освобожданието е направен опит за покръстване в ограничен регион. След това, по време и след Балканските войни през 1912-1913 г. по инициатива на Българската православна църквата започва насилствена смяна на религията и се прави опит за покръстване на част от мюсюлманите. Край на това насилие се слага с подписването на международни договори от страна на България и се възстановява предишното положение.

Следващ важен момент в опитите на държавата да “приобщи” общността е създаването през 1937 г. в Смолян на културно-просветната организация “Родина”. Учредяват я мюсюлмани и християни от региона, като си поставят за цел връщане на това население към “българския род”.

Организацията проповядва смяна на арабските имена с български, промяна на облеклото и цялостно модернизирание. Някои изследователи смятат, че създаването на “Родина” тайно е инициатирано от управляващите кръгове. Организацията неофициално е подкрепяна от държавата през целия период на съществуването си и в началото на 40-те години на XX век с нейна помощ успява да обсеби почти всички структури на мюсюлманската религиозна власт. Веднага след комунистическия преврат на 9 септември 1944 г. дейността на “Родина” е тотално отречена и официално са възстановени мюсюлманските имена. Първоначално комунистическото управление проявява благоразположение към мюсюлманското население – връща имената, възстановява религиозните училища и т. н., но още през 50-те години е разработена държавна страте-

гия за “справяне с мюсюлманския проблем”.

Както и в останалите балкански страни и в България религиозното различие на групата е причина за нейното самозатваряне. С установяването на атеистичните комунистически режими в България, Югославия и Албания се правят опити за силово интегриране на общността в живота на тези страни, като се игнорират нейните културно-религиозни тежнения.

През 1948 г. българското правителство започва кампанияно разселване на мюсюлмани от пограничните места в различни райони на страната, с цел осигуряване по-голяма стабилност на границата и развиване компактността на мюсюлманската общност. От друга страна, комунистическият режим започва процес на модернизирване на това население – в голямата си част неграмотно. В синхрон с атеистичното образование са затворени всички религиозни училища и се въвежда задължително начално образование. Полагат се големи усилия за ограмотяване и на по-възрастните поколения. В стремежа си да модернизира общността, властта създава система от известни привилегии, целяща оформянето на национално ориентирана интелигенция сред мюсюлманите. Води се борба с исляма и във всичките му проявления на битово ниво – забранява се носенето на традиционните дрехи, практикуването на религиозни обичаи и ритуали. Кулминация в насил-

ственото “приобщаване” е смяната на имената на мюсюлманите през 1972 г. Натискът върху това население поставя началото на т. нар. Възродителен процес, който през следващите години постепенно обхваща и ромите-мюсюлмани и турците.

Всички религиозни и човешки права на тези групи са възстановени веднага след падането от власт на комунистическото управление през 1989 г.

Буково, 80-те години на XX век